

Suhtautuminen muukalaisiin Vanhassa testamentissa

JOHDANTO

Suhde israelilaisten ja muiden kansanryhmien välillä on keskeinen teema Vanhassa testamentissa.¹ Kirjakokoelmassa käsitellään suhdetta israelilaisten parissa asuviin muukalaisiin,² Kanaanin maassa asuviin muihin kansoihin sekä kaukaisissa maissa asuviin vierasmaalaisiin. Pentateukki sisältää useita lakeja, joissa määritellään tarkkaan, miten israelilaisten tulee suhtautua muiden kansojen asukkaisiin ja heidän tapoihinsa. Israelilaisten suhde muihin kansoihin on useissa kertomuksissa juonen kannalta olennainen tekijä. Toisaalta israelilaisten oma muukalaisuus, joka on seurausta pakolaisuudesta tai pakkosiirtolaisuudesta, ovat kestoteemoja läpi koko Vanhan testamentin. Israelin historia alkaa muukalaisina asuvien patriarkkojen ajasta ja päättyy koko Israelin pakkosiirtolaisuuteen ja hajaantumukseen muiden kansojen sekaan.

Raamatun suhtautuminen vierasmaalaisiin ja muukalaisiin on tullut erityisen ajankohtaiseksi Lähi-idästä ja muualta maailmasta tulevan maahanmuuton ja turvapaikanhakijoiden vuoksi. Raamatusta etsitään malleja siihen, miten kristityn tulisi suhtautua maahan tuleviin Suomeen pyrkiviin vieraiden kansojen ja kulttuurien edustajiin, jotka hakevat turvapaikkaa. Vanhan testamentin tekstejä, joissa muukalaisista kehoitetaan pitämään huolta,

on käytetty perusteluna sille, miksi myös kristittyjen tulee suhtautua turvapaikanhakijoihin ja pakolaisiin erityisen suojeleisesti.³ Pakolaisista huolehtiminen

- 1 Vanhassa testamentissa käytetään termiä israelilaiset useimmiten viittaamaan uskonnolliseen yhteisöön, joka alkaa muodostua vasta ensimmäisen temppelein vuonna 587 eaa. tapahtuneen tuhon jälkeen. Vanhan testamentin teksteistä puhuttaessa on vielä vaikea puhua varsinaisesta juutalaisuudesta tai juutalaisista.
- 2 Tässä artikkelissa käytän pääsääntöisesti sanaa 'muukalaiset', kun viitataan israelilaisten keskuudessa asuviin ei-israelilaisiin. Vaikka nykyoloja on usein haasteellista verrata monin tavoin toisenlaiseen muinaiseen yhteiskuntaan, 'muukalainen' voisi vastata termiä 'ei-kantaväestöön kuuluva' tai 'maahanmuuttajataustainen'. Sana 'vierasmaalaiset' viittaa ihmisiin, joiden sosiaalinen konteksti ei ensisijaisesti ole israelilaisten yhteisö.
- 3 Vanhan testamentin ja yleisemmin Raamatun käyttö on näkynyt myös suomalaisessa keskustelussa, ks. esimerkiksi Martti Nissinen, Ylen haastattelussa 31.10.2015: <http://yle.fi/aihe/artikkeli/2015/10/31/vanha-testamentti-yhta-pakolaiskuvausta>; Eero Junkkaala, kirjoitus blogissa 13.10.2015: <http://eerojunkkaala.net/2015/10/12/pakolaiskysymys-raamatun-valossa>; Lauri Thuren, Ylen haastattelussa 10.9.2015: http://yle.fi/uutiset/professori_raamattu_kehottaa_pitamaan_muukalaisista_hyvaa_huolta/8291417; Antti Laato, puhe turvapaikkaseminaarissa 6.3.2008 (http://www.ekumenia.fi/data/liitteet/2008-03-12_laato_muukalainen-vt.pdf). Vanhan testamentin suhtautumisesta muukalaisiin on aikaisemmin kirjoittanut muun muassa Timo Veijola 1998, 212–220.

onkin ollut tärkeä osa kirkkojen toimintaa erityisesti ensimmäisestä maailmansodasta alkaen.⁴

Vanha testamentti ja sen myötä koko Raamattu ei kuitenkaan tarjoa koherenttia kuvaa siitä, miten turvapaikanhakijoihin ja pakolaisiin tulisi suhtautua. Tekstit on kirjoitettu eri aikoina ja eri tilanteissa, ja kunkin kontekstin kysymyksenasettelu on muokannut kirjoittajien suhtautumista muiden etnisten tai uskonnollisten ryhmien jäseniä kohtaan. Erilaiset kokemukset ovat vaikuttaneet siihen, että kirjasta voi löytää ristiriitaisia suhtautumismalleja. Tässä artikkelissa pyrin hahmottamaan näitä malleja ja avaamaan Vanhan testamentin suhtautumista muukalaisiin. Päämääräni on historiallinen, mutta pohdin myös kysymystä, voiko yli kaksi tuhatta vuotta sitten kirjoitettuja tekstejä soveltaa nykykontekstiin.

Vaikka Vanhassa testamentissa ei puhuta pakolaisista modernissa mielessä, useista teksteistä voidaan kuitenkin löytää yhtäläisyyksiä modernin pakolaisuuden kanssa. Kaikkina aikoina ihmisiä on joutunut pakenemaan kodeistaan ja asuinsijoiltaan sodan, kurjuuden, nälänhädän, vainon, taloudellisten tai muiden normaalia elämää estävien syiden takia. Samoja syitä ja seurauksia löytyy useilta Vanhan testamentin sivuilta. Pakolaisuudesta seuraava muukalaisuus ja sen ongelmat ovat monella tapaa ajasta riippumattomia; oman maan jättäminen ja asuminen vieraan kansan parissa on aina tuonut mukanaan samantyyppisiä ongelmia ja vaikeuksia. Vanhassa testamentissa muukalaisuutta ja pakolaisuutta pidetään lähtökohtaisesti suurena onnettomuutena ja sen katsotaan olevan yksi suurimpia Jumalan rangaistuksia (ks. Deut. 28:36–44, 63–68).

MUUKALAISISTA JA HEIDÄN OIKEUKSISTAAN HUOLEHTIMINEN

Pentateukissa on useita lakeja, jotka velvoittavat tai kehottavat israelilaisia huolehtimaan muukalaisista.⁵ Näissä yhteyksissä muukalaisista käytetään heprean sanaa גֵּר/ger (juuresta גֹּר/ḡr ”asua muukalaisena”).⁶ Sanalla viitataan yleensä muualta peräisin olevien ihmisten ryhmään, joka elää pysyvästi maan kantaväestön (עַמְּהָרָה/ezrah)⁷ keskuudessa, kantaväestön ”porttien sisäpuolella” (Deut. 14:21).⁸ Kyseessä eivät ole enää varsinaisesti vierasmaalaiset

muukalaiset, vaan toisesta kansasta tai maasta peräisin oleva väestönosa, joka on maan kantaväestön ja vierasmaalaisen välimaastossa.⁹ Muukalaisuuden katsotaan myös periytyvän, ja muukalaisten jälkeläiset, vaikka olisivat syntyneet maassa, pysyvät muukalaisina (vrt. sana ’maahanmuuttajataustainen’).¹⁰

Vaikka Vanhassa testamentissa sana גֵּר voi viitata myös israelilaisiin, jotka asuvat muukalaisina vieraissa maissa,¹¹ useimmiten sana kuitenkin viittaa israelilaisten keskuudessa eläviin muukalaisiin.¹² Nämä muukalaiset katsotaan osaksi israelilaisten sosiaalista verkostoa, ja heidät otetaan huomioon muun muassa Pentateukin lainsäädännössä. Laeissa tehdään usein selvä ero muihin ulkomaalaisryhmiin, joihin viitataan eri sanoilla (ks. alla).

Sosiaalilainsäädäntöön liittyvien lakien perusteella on ilmeistä, että israelilaisten keskuudessa asuvat muukalaiset (גֵּר) rinnastetaan yhteiskunnan köyhiin ja syrjittyihin (*personaе miserabiles*), joista tulee pitää huolta heidän heikon asemansa vuoksi. Samoin kuin köyhän, muukalaisen oletetaan lähtökohtaisesti tarvitsevan apua. Esimerkiksi Leviticuksessa Jumala käskää israelilaisia seuraavasti:

Kun korjaat maassasi satoa, älä leikkaa pelloitasi viljaa reunoja myöten äläkä korjaa maahan pudonneita tähkiä leikkuun jälkeen. Älä myöskään suorita jälkikorjuuta viinitarhassasi äläkä poimi maahan varisseita rypäleitä. Jätä ne köyhiä ja muukalaisia varten. (Lev. 19:9–10.)

Teksti olettaa, että muukalainen on niin heikossa asemassa, että hänellä on vaikeuksia löytää ruokaa. Siksi hän saattaa tarvita jopa maahan varisseita rypäleitä, jotka usein ovat jo menneet huonoksi. Taloudellisen vähäosaisuuden lisäksi muukalaisten ajateltiin olevan heikossa oikeudellisessa asemassa ja he vertautuivat orpoihin ja leskiin: ”Kirottu on jokainen, joka riistää muukalaiselta, orvolta tai leskeltä hänen oikeutensa” (Deut. 27:19). Samoin kuin orpo ja leski, jolla ei ollut ketään aikuista miespuolista ajamassa heidän asiaansa oikeudessa, myös muukalaisen ajateltiin tarvitsevan erityistä apua yhteiskunnan vahvojen edessä.

Muukalaiset, joihin viitataan sanalla גֵּר, näytävät muodostavan eräänlaisen sosiaalisen ryh-

män, joka jo lähtökohtaisesti asettuu yhteiskunnan kaikkein huono-osaisimpien ja syrjittyjen kanssa samalle viivalle. Tämänkin perusteella on ilmeistä, ettei sanalla viitata kaikkiin ulkomaalaisiin eikä edes kaikkiin israelilaisten kanssa samassa maassa asuviin muiden kansojen edustajiin. Pikemminkin kyseessä on sellaisten heikko-osaisten ryhmä, joka erinäisistä syistä on joutunut jättämään kotimaansa tai muun sosiaalisen kehysryhmänsä ja asettumaan israelilaisten pariin. Monessa tekstissä sana נָכַר käytännössä viittaa pakolaiseen, joka on menettänyt omaisuutensa ja maansa ja joka sen seurauksena joutui elämään israelilaisten parissa heikossa asemassa. Koska muukalaisen jälkeläinen pysyi muukalaisena sukupolvesta toiseen, heistä kehittyi pysyvä heikko-osaisten sosiaalinen luokka israelilaisten keskuuteen.¹³

Heikko-osaisten puolustaminen ei ollut vierasta Vanhan testamentin syntykontekstissa. Muinaisessa Lähi-idässä eli vahva perinne, jossa hyvän hallitsijan tärkeä ominaisuus oli leskistä ja orvoista huolehtiminen. Heidän oikeuksiensa puolustaminen mainitaan useissa teksteissä yleisenä hyveenä. Esimerkiksi Ugaritin Aqhat-epoksessa viisasta Danelia luonnehditaan seuraavasti: ”hän pitää kiinni lesken oikeudesta ja puolustaa orvon oikeutta.” Hammurabin laissa mainitaan lain yhtenä perusteena leskien ja orpojen suojeleminen (ks. lain epilogi).¹⁴ Vanhan testamentin sosiaalilainsäädäntö tulee nähdä osana tätä perinnettä. Esimerkiksi kenties koko Vanhan testamentin vanhimmassa heikko-osaisia käsittelevässä laissa israelilaisia käsketään seuraavasti:

Älkää kohdelko huonosti leskiä älkääkään orpoja. Jos kohdette heitä huonosti, minä kuulen heidän huutonsa, kun he huutavat minulta apua. Minun vihani syttyy, ja minä surmaan teidät sodalla, niin että teidän vaimoistanne tulee leskiä ja lapsistanne orpoja. (Ex. 22:21–24.)

Laki muistuttaa muualta muinaisesta Lähi-idästä tunnettua lainsäädäntöä koskien huono-osaisia,¹⁵ ja sen taustalla tai lähteenä saattaa olla joku varhaisempi laki, joka on ollut käytössä Israelin ulkopuolella.¹⁶ On huomionarvoista, että kohdassa ei mainita muukalaisia, mikä sopii hyvin siihen, että muukalaiset yhtäläisesti puuttuvat muun Lähi-idän

heikko-osaisia käsittelevästä lainsäädännöstä. Lain edelle (jakeeseen Ex. 22:20) on kuitenkin myöhemmin lisätty seuraava käsky: ”Älä tee muukalaiselle vääryyttä äläkä riistä häntä, sillä olet itsekin ollut

- 4 Pakolaisista huolehtiminen on ollut vaihtelevasti tärkeää eri kristillisille suuntauksille jo paljon aikaisemminkin, mutta ensimmäinen maailmansota aiheutti Euroopassa poikkeuksellisen suuren ja nopean pakolaisongelman, jonka myötä pakolaisista huolehtimisesta tuli laajemmin organisoitua toimintaa useissa kirkkokunnissa. Ks. Rudolph 1993, 224–236 (1. maailmansodasta erityisesti 227, 231–232).
- 5 Tuore katsaus Pentateukin lakien suhtautumiseen muukalaisiin, ks. Achenbach, Albertz & Wöhrle 2011.
- 6 Sanan נָכַר käyttöyhteyksistä, ks. Gesenius 1987, 227, Kellermann 1975, 439–449, ja Martin-Achard 1997, 307–310.
- 7 נָכַר ks. Gesenius 1987, 31.
- 8 Joissakin teksteissä sana voi viitata myös lyhytaikaisempaan oleskeluun vieraassa maassa (Jer. 14:8; Job 31:32). Vanhan testamentin tekstejä on kirjoitettu useissa eri konteksteissa pitkän ajan kuluessa, minkä vuoksi sanojen merkityskenttä vaihtelee eri tekstien välillä.
- 9 Vanha testamentti ei ole täysin johdonmukainen tässä asiassa, mutta israelilaisten parissa katsottiin asuneen kahdenlaisia vierasmaalaisia. Osa heistä kuului israelilaisten sosiaaliseen verkostoon ja osan katsottiin asuvan erillisinä kansanryhminä samassa maassa. Ks. alla.
- 10 Tämä näyttäisi pääsääntöisesti koskevan myös niitä, joiden toinen vanhempi on israelilainen (ks. Lev. 24:10–24). Joissakin teksteissä puoliksi israelilaiset katsotaan kokonaan vierasmaalaisiksi (näin erityisesti kohdassa Esra 10:1–17).
- 11 Vanhassa testamentissa viitataan israelilaisiin tällä sanalla esimerkiksi kun he ovat Egyptissä (ks. Gen. 15:13; 23:4).
- 12 Myös Jumalaan voidaan viitata sanalla נָכַר. Jer. 14:8: ”Herra, sinä olet Israelin toivo, pelastaja ahdingon aikana! Miksi olet nyt kuin muukalainen (נָכַר), kuin vieras vaeltaja, joka vain yhdeksi yöksi poikkeaa taloon?”
- 13 Tämä käy ilmi muun muassa kohdasta Deut. 23:4–9, jonka mukaan joidenkin israelilaisten keskuudessa eläneiden muukalaisten jälkeläiset edes kymmenennessä polvessa eivät saa samoja oikeuksia kuin muut muukalaiset, jotka tosin myös pysyvät muukalaisina (ks. alla). Muukalaisia käsittelevä lainsäädäntö lähtee usein siitä, että kyseessä ovat täysin israelilaisten kanssa integroituneet muukalaiset. Myös israelilaisten oletetaan aina pysyneen muukalaisina Egyptissä lukuisista siellä syntyneistä sukupolvista huolimatta.
- 14 Muita kohtia ks. Ramírez Kidd 1999, 36–40.
- 15 Vrt. erityisesti Ur-Nammun laki §162–168, esim. ”Älköön vaikutusvaltainen (mies) kohdelko orpoa ja leskeä huonosti.”
- 16 Joidenkin tutkijoiden mukaan Exoduksen lukujen 21–23 lakikokoelma on suoraan riippuvainen Hammurabin laista. Näin esim. Wright 2009.

muukalaisena Egyptissä.”¹⁷ On todennäköistä, että muukalaisten katsottiin kuuluvan samaan heikko-osaisten ryhmään leskien ja orpojen kanssa vasta myöhemmin. Deuteronomiumissa muukalaiset, orvot ja lesket muodostavatkin huono-osaisten kolmikon (ks. Deut. 27:19 yllä).¹⁸ Ilmeisesti juuri 500-luvulla eaa. toimineet deuteronomistit liittivät muukalaiset huono-osaisten oikeuksia käsittelevään lainsäädäntöön,¹⁹ sillä deuteronomistien jälkeen Vanha testamentti poikkeaa muusta Lähi-idän perinteestä: orpojen ja leskien muodostaman kaksikon sijaan viitataan lähes standardinomaisesti huono-osaisten kolmikkoon: orvot, lesket ja muukalaiset. Deuteronomistit ovat ratkaisevasti vaikuttaneet siihen, että juutalaisuudessa ja kristinuskossa muukalaisista huolehtiminen – muiden heikko-osaisten lisäksi – on tärkeä hyve.

MUUKALAISTEN OIKEUDET JA VELVOLLISUUDET

Israelilaisten keskuudessa elävillä muukalaisilla oli myös oikeuksia ja velvollisuuksia.²⁰ Hesekielin kirjan mukaan muukalaisten tulee jopa saada perintöosa Israelin maassa (Hes. 47:22–23). Tätä perustellaan sillä, että israelilaisten parissa asuvien muukalaisten pitää olla samanarvoisia kuin israelilaisten kantaväestö (וְהָיוּ לָכֶם כְּאֶזְרָח בְּבְנֵי יִשְׂרָאֵל).

Varsinkin myöhäisissä Pentateukin laeissa mainitaan usein, että laki koskee myös muukalaisia. Esimerkiksi pääsiäisen viettoa säätelevä laki (Deut. 16) luettelee kaikki erityisryhmät, jotka kuuluvat sen piiriin. Orjien, leskien ja orpojen ohella israelilaisten keskuudessa asuvat muukalaiset olivat yksi heistä. Kohdassa, jossa kuvataan muukalaisten suorittamia uhreja, korostetaan heidän oikeuttaan ja velvollisuuttaan noudattaa samoja sääntöjä kuin israelilaisten:

Kun joku teidän keskuudessanne pysyvästi²¹ asuva muukalainen haluaa uhrata tuoksuva tuliuhrin, joka on Herralle mieluisa, hänen tulee tehdä samalla tavoin kuin te itse teette. Jumalaa palveltaessa koskevat teidän keskuudessanne asuvia muukalaisia samat säädökset kuin teitäkin. Teidän on sukupolvesta toiseen aina noudatettava tätä määräystä: Herran edessä nämä muukalaiset ovat samassa asemassa kuin te. Sama laki ja samat säädökset

koskevat sekä teitä että teidän keskuudessanne asuvia muukalaisia. (Num. 15:14–16.)

Laeissa korostetaan muukalaisen ja israelilaisen samanarvoisuutta (ks. myös Num. 9:14).²² Jotkut lait määrittelevät lisävelvollisuuksia, mikäli muukalainen haluaa osallistua israelilaisten harjoittamaan uhrikulttiin. Esimerkiksi Exoduksen mukaan muukalaisen täytyy ensin ympärileikatuttaa itsensä ennen kuin hän saa uhrata israelilaisten rinnalla (Ex. 12:48). Koska muukalaisia pidetään periaatteessa kelpoisina osallistumaan myös israelilaisten jumalanpalveluselämään, on ilmeistä, että kyseessä on israelilaisten parissa ehkä jo sukupolvien elänyt ja pitkälle integroitunut väestö. Tämän puolesta puhuu myös seuraava kohta, jonka mukaan muukalaiset lasketaan kuuluvaksi samaan kansaan muiden israelilaisten kanssa:

Jos joku israelilainen tai israelilaisten keskuuteen asumaan tullut muukalainen uhraa polttouhrin tai teura-suhrin eikä tuo eläintään pyhäkköteltan ovelle Herralle uhrattavaksi, hänet on poistettava kansansa keskuudesta (Lev. 17:8–9).

Kansan jäsenenä muukalaisten odotetaan noudattavan samoja velvollisuuksia kuin israelilaisten, ja tämä koskee myös israelilaisten uskonnollisten säädösten ja tapojen noudattamista. Esimerkiksi Leviticuksessa kuvataan tapausta, jossa israelilaisen naisen ja egyptiläisen miehen poika pilkkaa Israelin Jumalaa (Lev. 24:10–16, 22).²³ Rangaistuksena mies tulee kivittää, ja saman lain kerrotaan koskevan sekä israelilaista että muukalaista (ks. 24:16, 22).

EROTTAUTUMINEN MUISTA KANSOISTA

Samalla kun jotkut Vanhan testamentin tekstit edellyttävät muukalaisten olevan osa israelilaisten yhteisöä ja jopa kuuluvan Israelin kansaan, toisissa teksteissä tarkka erottautuminen muista kansoista on keskeinen teema. Äärimmillään Israelin ja israelilaisen määritelmä on niin tiukka, että myös niitä, jotka kokevat kuuluvansa samaan kansaan, rajataan sen ulkopuolelle.²⁴

Erottautumista korostavissa teksteissä muiden kansojen edustajiin viitataan eri sanastolla. Sanan

גר/ger sijaan käytetään sanoja נֶחָר/nehar (adj. נֶחָרִי/nohri) tai זָר/zar.²⁵ Merkityksensä puolesta נֶחָר/nehari voi viitata kaukaisessa maassa asuvaan vierasmaalaiseen tai Israelin maassa asuvaan vieraan kansan edustajaan. Sanan נֶחָר paras vastine suomeksi on vierasmaalainen, ulkomaalainen tai vieraan kansan edustaja. Toisin kuin גֵר, sana נֶחָר ei pääsääntöisesti viittaa henkilöön, joka asuu israelilaisten kanssa osana samaa sosiaalista verkostoa, vaan hänen viiteryhmänsä katsotaan olevan joku muu kansa. Esimerkiksi Tuomarien kirjassa viitataan vieraan kansan asuttamaan kaupunkiin (עִיר נֶחָר) nimeltä Jebus, josta myöhemmin tuli Jerusalem (Tuom. 19:12). Vaikka kaupunki oli keskellä israelilaisten asuttamaa maata, kaupungin asukkaiden katsottiin olevan toista kansaa ja muodostavat oman yhteisönsä erotuksena Israelin kansasta. Tämän vuoksi matkalaiset eivät poikkea kaupunkiin vaan jatkavat israelilaisten asuttamaan Gibeaa. Sanojen גֵר ja נֶחָר ero tulee selväksi esimerkiksi pääsiäisateriaa käsittelevässä laissa (Ex. 12:43–49). Sen mukaan kukaan vierasmaalainen tai hänen jälkeläisensä (בְּנֵי נֶחָר) ei saa syödä pääsiäislammasta, mutta muukalainen (גֵר), joka asuu israelilaisten keskuudessa, voi osallistua, mikäli hänet on ympärileikattu. Vierasmaalaisen ei myöskään katsota kuuluvan huolenpitoa vaativien heikko-osaisten piiriin.²⁶

Vaikka sanaa נֶחָר käytetään useimmiten neutraalisti,²⁷ sillä voi myös olla negatiivinen sävy (esim. Esra 10:2; Neh 13:26; Ob. 11). Erityisen yleistä tämä on, kun viitataan vierasiin jumaliin (אֱלֹהֵי הַנֶּחָר), joita israelilaiset eivät saa palvoa (esim. Joos. 24:20, 23; Tuom. 10:16; 1. Sam. 7:3; 2. Sam. 22:45–46). Mikäli vierasmaalaisiin halutaan viitata nimenomaan negatiivisessa sävyssä, saatetaan käyttää sanaa זָר, joka tarkoittaa myös kiellettyä, erilaista, laitonta ja vihollista.²⁸

17 Koko jakso ilmeisesti liittyy niin sanotun Liitonkirjan myöhäisiin lisäyksiin. Ks. esim. Schwienhorst-Schönberger 1990, 235. On ilmeistä, että muukalaisia käsittelevä laki jakeessa 20 on myöhäinen lisä sitä seuraaviin lakeihin (j. 21–23), koska jakeet poikkeavat muodollisesti ja sanastollisesti toisistaan. On myös epäjohdonmukaista, että muukalaisista huolehtiminen on mainittu eri laissa kun orvoista ja leskistä huolehtiminen. Myöhemmässä Pentateukin lainsäädännössä nämä kolme ryhmää on yleensä mainittu yhdessä.

- 18 Lakien (esim. Deut. 10:18; 14:29; 16:11; 24:19–21; 26:12–13) lisäksi muukalainen, leski ja orpo esiintyvät kolmen vähäosaisen kiinteänä ryhmänä myös muualla Vanhassa testamentissa (ks. esim. Jer. 7:6; 22:3; Hes. 22:7; Sak. 7:10; Mal. 3:5).
- 19 Näin esim. Ramírez Kidd 1999, 131. Ilmeisesti myös Liitonkirjassa olevat kohdat, joissa kehoitetaan huolehtimaan muukalaisista (Ex. 22:20; 23:9), ovat deuteronomisteja myöhäisempiä.
- 20 Osa tutkijoista katsoo, että muukalaisen asemassa on nähtävissä kehitys suojelun kohteista yhteisön jäseniin, joilla on oikeuksia ja velvollisuuksia (ks. Jokiranta 2014, 660–661), mutta tekstien välinen suhde on epäselvä. Useat tutkijat ovat katsoneet, että Liitonkirjan viittaukset muukalaisiin ovat varhaisimpia, mutta tämä näyttää epätodennäköiseltä. Lisäksi useat tutkijat ovat pyrkineet rakentamaan kehityslinjan kuningasajalla. Tämä ajatus perustuu osin Deuteronomiumin varhaiseen ajoitukseen, mikä on kuitenkin epätodennäköinen. Deuteronomiumin myöhäisestä ajoituksesta ks. Pakkala 2009. Pentateukin papillisia osia ajallisesti lähellä olevat Aikakirjat sekä Esran ja Nehemian kirjat osoittavat, että suhtautuminen muukalaisiin saattoi poiketa huomattavasti samana aikana. Selkeästi etenevää kronologista kehitystä on vaikea osoittaa.
- 21 Vuoden 1992 raamatunsuomennos kääntää ”tilapäisesti tai pysyvästi”, mutta tilapäisestä asumisesta heprealaisessa alkutekstissä tuskin on kyse. Lauseella נֶחָרִי נִגְדָה אֶתְּכֶם אוֹ אֶשְׁרֵי בְּתוֹכְכֶם לְדִרְתֵּיכֶם ilmeisesti tarkoitetaan israelilaisten keskuuteen muuttanutta sekä sellaista muukalaista, jonka suku on jo sukupolvesta toiseen asunut israelilaisten keskuudessa. Vrt. vuoden 1933 kirkkoraamattu: ”Ja jos muukalainen, joka asuu teidän luonanne tai on ainiaaksi asettunut teidän keskuuteenne, tahtoo uhrata suloisesti tuoksuvan uhrin Herralle, niin hän tehköön, niin kuin tekin teette.”
- 22 Toiset lait kuitenkin paljastavat, ettei muukalaisia ja israelilaisia kohdeltu täysin yhtäläisesti. Esimerkiksi kohdan Deut. 14:21 mukaan itsestään kuollutta eläintä ei saa antaa israelilaiselle, mutta maassa asuvalle muukalaiselle se voidaan antaa. Tämä saattaa liittyä lain käsittelemiin puhtaussäädöksiin, jotka koskivat ensisijaisesti israelilaisia kun taas muukalaiset olivat niistä ilmeisesti vapautettuja.
- 23 Tekstissä ei pidetä miestä varsinaisesti israelilaisena, koska edes hänen nimeään tai isän nimeä ei mainita, vaan ainoastaan hänen israelilaisen äitinsä nimi Selomit.
- 24 Näin erityisesti Esran kirjassa (ks. 4:1–6).
- 25 Ks. Gesenius 1987, 310, 818–820.
- 26 Näin myös Zehnder 2009.
- 27 Esimerkiksi moabilainen Ruut, joka Ruutin kirjan mukaan oli kuningas Daavidin isoisoäiti (4:13–22), viittaa itseensä juuri tällä termillä (Ruut 2:10).
- 28 Ks. Jes. 25:2–3; Hes. 30:12; Hoos. 7:9. Kohdassa Jer. 51:51 vierasmaalaisten (זָרִים) sanotaan häpäisevän Jerusalemin temppelin. Kohdassa Jer. 5:19 kuvataan rangastusta muiden jumalien palvelemisesta: ”Te hylkäsitte Herran ja palvelitte vieraita jumalia (אֱלֹהֵי נֶחָר) omassa maassanne! Nyt teidän täytyy palvella vierasta kansaa (זָרִים) maassa, joka ei ole teidän omanne.” Sana זָר voi myös olla synonyymi tai paralleeli sanalle נֶחָר (esim. Jes. 61:5; Ps 81:9).

Vaikka Deuteronomiumissa kehoitetaan huolehtimaan muukalaisista, kirja samalla sisältää erityisen paljon lakeja, joiden päämäärä on israelilaisten erottaminen muista kansoista. Laeissa kehoitetaan välttämään vieraiden kansojen jumalia, uskonnollisia tapoja (esim. taikuutta, loitsujen lukemista, ennustamista tai henkien manaamista; ks. Deut. 18:9–11) ja kulttiesineitä (pyhiä kiviä, pyhiä puita ja jumalpatsaita; ks. Deut. 7:5). Israelilaisia varoitetaan:

Te ette saa Herraa, Jumalaanne, palvellessanne noudattaa näiden kansojen tapoja, sillä kaikki se, mitä ne ovat tehneet palvoessaan jumaliaan, on Herralle iljetystä, jota hän vihaa (Deut. 12:31).

Muiden kansojen tapojen ja erityisesti uskonnon katsottiin olevan suuri vaara, josta israelilaisten tulee tiukasti pysyä erillään. Deuteronomiumissa kehoitetaan erottamaan israelilaisten uskonto selkeästi muiden kansojen uskonnoista. Muut kansat saavat palvoa omia jumaliaan ja käyttää niiden palvontaan kuuluvia kulttiesineitä, mutta israelilaisten tulee palvoa yksinomaan omaa Jumalaansa (ks. Deut. 4:19; 29:25). Vieraat kulttiesineet tulee poistaa kokonaan Israelin/Kanaanin maasta (Deut. 7:5). Tapojen sekoittumista pidetään niin suurena vaarana, että sitä rikkovat tai siihen yllyttävät kehoitetaan tappamaan (Deut. 13; 17:2–7). Samasta syystä myös avioliitot vierasmaalaisten naisten kanssa kielletään ankarasti; vaimojen uskottiin viettelevän israelilaiset miehensä vieraille tavoille (Ex. 34:16; Deut. 7:3).²⁹ Esimerkiksi kuningas Salomon suurimmaksi synniksi koituivat avioliitot ulkomaisten prinsessojen kanssa. Hänen kerrotaan niiden vuoksi luopuneen jopa uskollisuudesta Israelin Jumalaa kohtaan ja palvelleen muiden kansojen jumalia, minkä seurauksena Jumala päätti hajottaa valtakunnan kahteen osaan (1 Kun. 11:1–11).

Erityisen keskeistä muista kansoista erottautuminen on Esran kirjassa, jossa yhteisöön kuulumisen määritellään tiukasti.³⁰ Temppelin rakentamiseen saivat osallistua ainoastaan pakkosiirtolaisuudesta palanneet (ks. 4:1–4). Maassa asuneet ihmiset, jotka itse katsoivat kuuluvansa samaan yhteisöön ja halusivat osallistua Jahven temppelin

rakentamiseen, suljettiin ulkopuolelle. Lopulta vain muista kansoista erottautuneet hyväksyttiin israelilaisten yhteisöön. Temppelin valmistuttua israelilaiset viettivät pääsiäisjuhlaa, johon saivat osallistua ”pakkosiirtolaisuudesta palanneet israelilaiset ja kaikki, jotka olivat erottautuneet maassa asuvista muista kansoista ja hylänneet niiden saastaisuuden (כל הנבדל משמאת גוי־הָאֲרֶץ)” (Esra 6:21).

Temppelin rakentamisen lisäksi keskeinen teema Esran kirjassa on vierasmaalaisten naisten kanssa solmittujen avioliittojen purkaminen. Esra, joka oli tullut Babyloniasta opettamaan lakia israelilaisille, järkyttyi saatuaan tietää, että israelilaiset olivat ottaneen vierasmaalaisia vaimoja. Hän pelkäsi sen koituvan koko kansan kohtaloksi (Esra 9:13–15). Lopulta Esra pakotti vierasmaalaisia vaimoja ottaneet karkottamaan vaimonsa sekä heidän synnyttämänsä lapset pois israelilaisten yhteisöstä (Esra 10:1–17).³¹

Esran kirjassa erottautuminen muista kansoista on viety niin pitkälle, että israelilaisia pidetään pyhänä siemenenä, jota vieras siemen ei saa saastuttaa: israelilaiset olivat ”ottaneet itselleen ja pojilleen vaimoja näiden kansojen keskuudesta. Näin on pyhä siemen sekoittunut maan kansoihin (וְהִתְעָרְבוּ זָרַע הַקֹּדֶשׁ בְּעַמִּי הָאֲרָצוֹת)” (Esra 9:2). Vastaava käsitys löytyy myös Nehemian kirjasta (Neh. 13:23–30). Sen mukaan Nehemia puhdisti (שָׁהַר) kansan kaikesta vierasmaalaisuudesta (מִכָּל־נֶכֶר), joka oli muun muassa saastuttanut pappeuden (נִצְאָלִי הַכֹּהֲנִים). Vanhan testamentin myöhäisosien puhtauskäsitykset on ulotettu koskemaan myös Israelia kansana. Israel on pyhä (Deut. 7:6), ja muiden kansojen siemenkin uhkaa saastuttaa sitä.

Erottautuminen muista kansoista on keskeinen motiivi sille, että Vanhassa testamentissa ja erityisesti sen nuorimmissa osissa korostetaan israelilaisten omia tapoja. Vaikka monet alueelle tyypilliset tavat ja käytänteet eivät alun perin olleet ainoastaan israelilaisille ominaisia, niistä tuli juutalaiselle identiteetille keskeisiä. Esimerkiksi ympärileikkaus oli yleistä länsiseemiläisellä kulttuurialueella ja Egyptissä, mutta Jerusalemin vuoden 587 eaa. tuhon jälkeen juutalaiset alkoivat korostaa sen merkitystä ja pitää sitä yhtenä juutalaisen identiteetin merkinä. Tämä tapahtui tilanteessa, jossa kansa oli yhä enem-

män kosketuksissa myös ei-seemiläisten kansojen ja kulttuurien kanssa (esimerkiksi persialaisten, kreikkalaisten ja roomalaisten). Sama koskee sapattisäädöstä ja sikojen välttämistä ravintona. Kumpikaan ei alun perin ole erityisen israelilainen tapa,³² mutta juutalaisten edellytettiin noudattavan niitä ja muita hyvin tarkkaan määriteltyjä tapoja erottautuakseen ei-juutalaisista.

VIHAMIELINEN ASENNOITUMINEN

Vanhasta testamentista voi löytää lukuisia lakeja, joissa muut kansat koetaan niin suurena uhkana, että ne kehoitetaan tuhoamaan. Jumala esimerkiksi käskää israelilaisia toimimaan seuraavasti sen jälkeen, kun he ovat valloittaneet Kanaanin maan:

Kun Herra, teidän Jumalanne, vie teidät siihen maahan, jota nyt olette menossa ottamaan omaksenne, hän hävittää tieltänne seitsemän teitä suurempaa ja mahtavampaa kansaa: heettiläiset, girgasilaiset, amorilaiset, kanaanilaiset, perissiläiset, hivviläiset ja jebusilaiset. Kun Herra, teidän Jumalanne, on antanut nämä kansat teidän käsiinne ja te olette ne lyöneet, julistakaa ne Herralle kuuluvaksi uhriksi ja tuhotkaa ne. Älkää liittoutuko niiden kanssa älkääkään osoittako niille armoa. (Deut. 7:1–2.)

Deuteronomiumin käskyä mukaillen Joosuan kirja kuvaa, miten israelilaiset tuhosivat siellä eläneet kansat ottaakseen maan itse haltuunsa. Kirjan mukaan joidenkin kaupunkien asukkaat piti tuhota naisia ja lapsia myöden. Näin kerrotaan tapahtuneen esimerkiksi Jerikolle, jonka kaikki asukkaat, mukaan lukien nuoret, vanhukset ja kotieläimet, tapettiin (ks. Joos. 6:21).³³ On epätodennäköistä, että Joosuan kirjan väkivaltaiset ja vihamieliset kuvaukset perustuvat historiallisiin tapahtumiin. Luotettavien historiallisten lähteiden sijaan ne kertovat ensisijassa kirjoittajien omasta kontekstista ja peloista vierasmaalaisia kohtaan. Vierasmaalaisten katsottiin muodostavan niin merkittävän uhan israelilaisten yhteisölle, että väkivaltaista asennoitumista pidettiin hyväksyttävänä ja sen ymmärrettiin olevan Jumalan tahto.

Vanhassa testamentissa tehdään selvä ero lähellä ja kaukana asuvien vieraiden kansojen välillä. Eri-tyisen uhan muodostivat lähellä asuvat Kanaanin

maan ja sen lähialueiden asukkaat, kun taas kauempana elävät vieraammat kansat olivat pienempi uhka. Tuhoamiskäsky koski ainoastaan niitä kansoja, jotka asuivat samassa maassa kun israelilaiset (Deut. 7:1–2, 15, 20–24).

Vanhassa testamentissa vieroksutaan erityisesti lähialueilla asuvia kansoja. Tämä käy ilmeiseksi muun muassa, kun määritellään, ketkä muukalaiset saavat liittyä Jumalan seurakuntaan (Deut. 23:4–9). Israelin itäpuolella asuvat ammonilaiset ja moabilaiset eivät ikinä (עַד-עוֹלָם) voi tulla osaksi seurakuntaa. Tämä koskee myös heidän jälkeläisiään, vaikka kyseessä olisi kymmenennessä sukupolvesta israelilaisten parissa asunut ammonilaisen tai moabilaisen jälkeläinen. Saman lain mukaan kulttuurillisesti ja kielellisesti kauempana olevat egyptiläiset ja edomilaiset voidaan kuitenkin jo kolmannelta sukupolvesta eteenpäin ottaa mukaan (ks. j. 8–9). Lakia

29 Koska muinaisessa Lähi-idässä vaimo yleensä jätti oman sukunsa ja muutti miehensä sukuun, useissa teksteissä puhutaan ensisijaisesti vierasmaalaisista vaimoista ja heidän aiheuttamastaan uhasta. Israelilaiset vaimot, jotka olivat naineet vierasmaalaisia miehiä ja asettuneet heidän kansansa pariin, olivat jo israelilaisyhteisön ulkopuolella. Toisaalta Deut. 7:3 kieltää myös antamasta israelilaista naista vierasmaalaiselle.

30 Näin erityisesti luvuissa Esra 1–6.

31 Vastaavaa tematiikkaa löytyy muun muassa Nehemian kirjan kohdasta 13:23–30: Nehemia syyttää israelilaisista siitä, että seka-avioliitosta syntyneet lapset eivät osanneet hepreaa (jehudin kieltä) lainkaan, vaan puhuivat vieraita kieltä (j. 24).

32 Vanhassa testamentissa sapattisäädös on tosin saanut aivan uudenlaisen merkityksen, kuin mitä sillä aikaisemmin on ollut. Alun perin sapatti viittasi uudenkuun juhlaan (näin jo Meinhold 1905, 3–13). Kuningasajan jälkeen sapattia vietettiin viikoittaisena lepopäivänä. Sapatin uskonnonhistoriallisesta taustasta, ks. Veijola 1993, 132–139.

33 Vrt. Ain kaupungin tuho. Kohdan Joos. 8 mukaan Jumala antoi Joosualle käskyn tuhota Ai, tappaa sen asukkaat, ryöstää siellä oleva omaisuus ja polttaa kaupunki (ks. erit. Joos 8:24–28). Kohdassa Joos. 23:12–13 ankaraa suhtautumista Kanaanin maan asukkaita kohtaan perustellaan Deuteronomiumin hengessä: ”– jos avioidutte niihin kuuluvien kanssa, niin että te sekoitutte heihin ja he sekoittuvat teihin – ja ja niistä tulee teille pyydys ja ansa, ne iskevät ruoskana teitä kylkiin ja pistävät okaina teitä silmiin, ja te häviätte pian tästä hyvästä maasta, jonka Herra, teidän Jumalanne, on teille antanut.”

perustellaan Israelin autiomaavaelluksen kokemuksilla: moabilaiset ja ammonilaiset eivät antaneet israelilaisille ruokaa. Lempää suhtautumista egyptiläisiin perustellaan taas sillä, että israelilaiset olivat itse muukalaisina Egyptissä. Todennäköinen syy erillaiselle asenteelle johtuu israelilaisten identiteetille koetun uhkan suuruudesta. Samoin kuin Kanaanin maassa asuneet muut kansat, moabilaiset ja ammonilaiset olivat kulttuuriltaan ja kieleltään niin lähellä israelilaisia, että heidän koettiin erityisesti vaarantavan selkeät rajat israelilaisten ja muiden välillä.³⁴ Egyptiläiset ja edomilaiset olivat maantieteellisesti, kulttuurillisesti ja kielellisesti sen verran kaukana, että heistä ei ollut vastaavaa uhkaa.

Juutalaisuutta uhkaava vaara on Esterin kirjan keskeinen teema. Kirjassa kuvataan Persian hovissa korkeassa asemassa olevan Hamanin suunnitelmaa tuhota juutalaiset. Haman on raivostunut, koska juutalainen Mordekai kieltäytyy uskoonsa vedoten kumartamasta häntä. Mordekain sukulais- ja kasvatitytär Ester on kuitenkin noussut kuningattareksi ja hänen nokkeluutensa ansioista suunnitelma kääntyy pääläelleen. Tarinan lopussa juutalaiset tappavatkin kaikki vihollisensa (ks. Ester 9:1–10). Teksti ei juurikaan kerro historiallisista tapahtumista, mutta se paljastaa, että kirjoittajan kontekstissa juutalaiset kokivat niin suurta uhkaa, että jopa väkivalta voitiin hyväksyä.

ISRAELILAISTEN OMA MUUKALAISSUUS

Vanhassa testamentissa käsitellään muukalaisuutta ja suhdetta muihin kansoihin poikkeuksellisen paljon, mikä johtuu pitkälti israelilaisten/juutalaisten omasta muukalaisuudesta ja sen prosessoinnista. On todennäköistä, että suurin osa Vanhaa testamenttia on kirjoitettu vasta vuoden 587 eaa. jälkeen eli aikana, jolloin israelilaiset olivat menettäneet oman valtionsa ja suuri osa heistä oli hajaantunut eri puolille Lähi-itää. Muuten olisi vaikea ymmärtää, miksi kaikki patriarkat joutuivat elämään muukalaisina³⁵ ja miksi Israelin oma historia kuvattiin jatkuvana kamppailuna muukalaisuuden ja oman maan (takaisin)saamisen välillä.³⁶

Israelilaisten oma muukalaisuus on todennäköisin selitys sille, että Vanhassa testamentissa suhtaudutaan poikkeuksellisen myönteisesti muu-

kalaisiin. Israelilaisia käsketään olemaan sortamatta muukalaisia, ”sillä te tiedätte muukalaisen mielialan (וְאַתֶּם יְדַעְתֶּם אֶת־נַפְשׁ הַגֵּר) (Ex. 23:9). Usein Vanha testamentti perustelee muukalaisista huolehtimista Israelin omalla muukalaisuudella Egyptissä (esim. Ex. 22:21; Lev. 19:34; Deut. 10:10: ”koska itsekin olette olleet muukalaisina Egyptin maassa”). Monet tekstit myös kertovat ongelmista, joita pakolaisuudessa ja muukalaisuudessa elävät kirjoittajat kokivat. Esimerkiksi psalmissa 137 kysytään, miten muissa maissa voidaan palvoa Israelin Jumalaa Jahvea. Vanhan testamentin myötemielinen suhtautuminen muukalaisiin oli todennäköisesti seurausta kirjoittajien omasta muukalaisuuden kokemuksesta muiden kansojen parissa Jerusalemin vuoden 587 eaa. tuhon jälkeen, minkä vuoksi heidän oli helppo samastua muukalaisiin. Pahimmissa peloissa muukalaisuuden katsottiin tarkoittavan seuraavaa.³⁷

Vieraiden kansojen keskuudessa te ette koskaan löydä rauhaa eikä teillä ole edes jalansijaa, mihin voisitte pysähtyä levähtämään. Herra tekee teidät siellä pelokkaiksi ja aroiksi, hän riuduttaa silmänne ja lannistaa mielenne. Henkenne on aina hiuskarvan varassa; päivin ja öin te elätte pelon vallassa ettekä koskaan voi olla varmoja hengestänne. (Deut. 28:65–66.)

Identiteetin menetyksen uhka oli ilmeinen ja todellinen tilanteessa, jossa kansa oli jakautunut eri puolille Lähi-itää. Jerusalemin tuhon jälkeen omaa identiteettiä määrittävät raja-aidat israelilaisten ja muiden välillä eivät enää voineet perustua omaan kuninkaaseen, valtioon, pääkaupunkiin tai Jerusalemin temppeliin. Tästä seurasi välttämättä uusia rajaitoja israelilaisuuden ja muotoutumassa olevan juutalaisuuden määrittämiseksi. Tässä valossa on ymmärrettävä sapatin, ympärileikkauksen ja sianlihan välttämisen korostettu merkitys. Ehkä keskeisin uusi identiteettiä rakentava ja ylläpitävä piirre oli yksin Jahven palvonta. Israelilaisten katsottiin olevan ainoita Jahven palvojia, mikä erotti heidät muista kansoista. Vähitellen Jahven palvonta kehittyi suuntaan, joka entisestään erotti Israelin uskonnon muista alueen uskonnoista. Toisin sanoen etnisten, poliittisten, maantieteellisten ja kulttuuristen erojen heiketessä uskonnosta tuli keskeinen muista kansoista erottava tekijä.

YHTEENVETO JA KESKUSTELUA

Vanhan testamentin suhtautuminen muiden kansojen edustajiin on monisäikeinen ja osin ristiriitainen.³⁸ Tämä selittyy kirjakokoelman monimutkaisella syntyhistorialla. Tekstejä on kirjoitettu useissa konteksteissa eri aikoina, ja ne heijastavat siten lukuisien kirjoittajien toisistaan poikkeavia näkemyksiä muukalaisuudesta sekä vieraista kansoista. Moniäänisyys tulisikin aina ottaa huomioon, kun Raamattua käytetään perustelemaan näkemyksiä tai toimintatapoja myöhäisemmissä konteksteissa, esimerkiksi Suomessa 2000-luvulla. Yhden näkökulman tuominen esille ei tee oikeutta Vanhalle testamentille,³⁹ vaan taustalla on usein kirjakokoelman ulkopuolelta nousevia syitä viitata vain yhdenlaisiin teksteihin.

Moniäänisyyden tunnustamisen lisäksi Vanhan testamentin vastuullinen käyttö mallien tai auktoriteetin lähteenä edellyttää tekstien taustan ymmärtämistä. Tekstejä voi löytää moneen tarkoitukseen, ja mikäli niiden tausta unohtetaan, niillä voidaan perustella lähes mitä tahansa toimintatapaa. Vanhan testamentin muukalaisvihamielisiä tekstejä onkin historian aikana käytetty oikeuttamaan muun muassa pyhä sota muita kansoja vastaan ja viholisten tappaminen. Esimerkiksi ristiretkeläisten väkivaltaiselle sodalle Palestiinan asukkaita vastaan oli helppo löytää perusteita Deuteronomiumista ja Joosuan kirjasta. Vanhaan testamenttiin tukeutuen jotkut äärijuutalaiset liikkeet ovat nykyaikoihin asti katsooneet, että kanaanilaisiin samastetun palestiinalaisväestön tuhoaminen ja poistaminen maasta ovat oikeutettuja toimia.

Vanhasta testamentista olisi helppo löytää tekstejä, joilla voisi ainakin näennäisesti oikeuttaa tiukan suhtautumisen pakolaisiin ja turvapaikanhakijoihin 2000-luvulla. Merkittävä osa Vanhan testamentin kirjoittajista tuskin olisi katsonut hyvällä laajaa täysin vieraan kansanryhmän vastaanottamista juutalaisyhteisöön, koska se olisi uhannut haurasta identiteettiä vuoden 587 eaa. jälkeen. Koska Vanhan testamentin puolustama identiteetti on ensisijaisesti uskonnollinen, suuri joukko vieraan uskonnon edustajia olisi tuskin ollut tervetullut. Tämä korostaa, kuinka tärkeää on ymmärtää tekstin

syntykonteksti. Määritellessään tiukkoja rajoja muihin kansoihin Vanha testamentti pyrkii ensisijaisesti suojelemaan uskonnollista yhteisöä, jonka vertaaminen monikulttuurisiin, sekulaareihin ja muuttuviin eurooppalaisiin yhteiskuntiin ei ole mielekäästä. Moderni oikeusvaltio on eri asia kuin muinainen visio yhteiskunnasta, jossa tulee noudattaa tiukasti uskonnollisia sääntöjä.⁴⁰

34 Heprea, moab ja ammon ovat kielellisesti niin lähellä toisiaan, että ne ovat olleet lähes täysin keskenään ymmärrettäviä. On lisäksi todennäköistä, että Omrin dynastian aikana Ammon ja sekä ainakin osa Moabia kuuluivat Israelin kuningaskuntaan.

35 Abrahamin kerrotaan lähteneen Kaldean Urista tai Harranista ja eläneen muukalaisena Palestiinassa (ks. 1. Moos. 17:8). Isak joutui pakenemaan nälänhätää Gerariin ja Beershevaan (Gen. 26). Jaakob ja kaikki hänen poikansa joutuivat samoin pakenemaan nälänhätää Egyptiin (Gen. 42–45).

36 Sen jälkeen kun patriarkat olivat joutuneet pakenemaan nälänhätää Egyptiin (Genesis), israelilaisten historia kuvataan yrityksenä palata omaan maahan (Exodus–Deuteronomium). Joosuan kirjan kuvaaman maan valloituksen jälkeen Tuomarien kirja käsittelee suhdetta muihin kansoihin, jotka muodostavat jatkuvan uhan israelilaisille. Kuningasajalle siirryttäessä jatkuvana uhkana on oman maan menetys, joka lopulta myös tapahtuu (2. Kun. 17 ja 25). Raamatun myöhäisimmät osat pitkälti prosessoivat maan takaisin saamista, suhdetta siellä asuviin kansoihin (esim. Esra ja Nehemia) ja muukalaisuutta vieraissa maissa (Ester, Daniel).

37 Vaikka Vanha testamentti pääosin kuvaa israelilaisten pakolaisuuden ja muukalaisuuden ikävänä kohtalona, on ilmeistä, että ainakin osalla israelilaisia oli pakkosiirtolaisuudessa hyvä taloudellinen asema ja vakaat olosuhteet. Tämän puolesta puhuu se, että Mesopotamiaa ja Egyptiin kehittyi vahva ja kukoistava juutalaisyhteisö Jerusalemin vuoden 587 eaa. tuhon jälkeen.

38 Tässä esitettyjen näkökohtien lisäksi Vanhasta testamentista voi löytää muitakin näkökulmia vierasmaalaisiin ja muukalaisiin. Esimerkiksi profeettakirjoissa on useita näkemyksiä siitä, mikä asema vierasmaalaisilla on lopun aikana. Lyhyt katsaus aiheesta on Zehnder 2009.

39 Esimerkiksi Veijola (1998, 212–220) tuo esille Vanhan testamentin suhtautumisen israelilaisten parissa asuviin muukalaisiin, mutta erottautumista ja vihamielistä suhtautumista käsittelevät tekstit jäävät vain sivumaininnoiksi.

40 On todennäköistä, ettei Pentateukki koskaan toiminut minkään valtion lakien lähtökohtana, vaan kyseessä on pikemminkin Israelin ja Juudan kuningaskuntien jälkeen eri yhteyksissä muokattuja säädöksiä ja lakeja, joiden päämäärä on määritellä ja ohjata ensisijaisesti uskonnollisen yhteisön elämää.

Konteksti tulee ymmärtää myös, mikäli käytetään Vanhan testamentin tekstejä, joissa kehoitetaan huolehtimaan muukalaisista. Vaikka tekstit näyttäsivät tukevan myötämielistä suhtautumista turvapaikanhakijoihin, ne eivät sellaisenaan ole sovellettavissa nykysuomalaiseen keskusteluun. Teksteissä ei käsitellä tilannetta, jossa vierasperäinen väestö etsisi turvaa juutalaisyhteisöstä, vaan niiden ensisijaisena kohderyhmänä ovat israelilaisten parissa jo elävät vähäosaiset muukalaiset. Maahanmuuttoon sinänsä niitä olisi vaikea soveltaa. Mikäli näitä tekstejä kuitenkin käytetään, on huomioitava koko Vanhan testamentin sanoma koskien israelilaisten parissa asuvia muukalaisia. Heiltä edellytetään muun muassa laajamittaista integraatiota. Koska Pentateukin lainsäädännön tähtäyspiste on uskonnollinen yhteisö, sen säädösten rikkominen johtaa yleensä yhteisöstä poistamiseen. Ei olisi vaikea löytää Vanhan testamentin muukalaisteksteistä oikeutusta ulkomaalaistaustaisten lainrikkojien nopealle karkotukselle Suomesta.⁴¹ Vierasmaalaisella tai hänen jälkeläisellään on Vanhassa testamentissa huonot mahdollisuudet tulla israelilaiseksi. Oikeuksista huolimatta he pysyvät muukalaisina ja eräänlaisina toisen luokan kansalaisina.⁴² Näiden tekstien käyttö onkin lopulta kaksiteräinen miekka, jonka toinen terä paljastuu, kun perehtyy niiden taustaan.

Sen sijaan, että Vanhan testamentin tekstit toimisivat malleina tai auktoriteetteina pakolaiskysymyksessä, kirjakokoelmaa voidaan käyttää, kun pyritään ymmärtämään prosesseja ja ajattomia lainalaisuuksia, jotka tulevat esille suhtautumisessa vieraisiin kansoihin. Sekä tiukkaa erottautumista ja vihamielisyyttä että myötämielisyyttä muukalaisia kohtaan voidaan havaita useissa konteksteissa ajasta ja paikasta riippumatta. Vanhan testamentin kirjoittajien näkemykset vieraista kansoista heijastavat samoja osin ristiriitaisia tunteita, joita voidaan havaita myös keskustelussa turvapaikanhakijoista 2000-luvun Suomessa. Näiden perustunteiden tunnistaminen onkin avainkysymys, kun pyritään ymmärtämään paikoin jyrkästikin eroavia näkemyksiä. Yksinkertaistamisen uhalla tunteet voi pelkistää kahteen: pelko ja empatia.

Vanha testamentti osoittaa, miten koettu uhka ja sitä seuraava pelko johtavat puolustusreaktioihin.

Tiukka erottautuminen sekä vihamielinen ja väkivaltainen suhtautuminen vierasmaalaisia kohtaan muinaisessa Israelissa johtui viime kädessä pelosta. Ksenofobian eli muukalaispelon keskeisiä tekijöitä ovat muukalaisten taholta koettu uhka resursseja ja arvoja kohtaan.⁴³ 2000-luvun Euroopassa osa väestöstä kokee länsimaisten arvojen, turvallisuuden ja jopa identiteetin olevan uhattuina laajan Lähi-idästä ja erityisesti islamilaisesta maailmasta tulevan maahanmuuton takia. Myös maahanmuuttajien aiheuttama taloudellinen rasitus nostetaan usein esille.⁴⁴ Nämä *koetut* uhat ja sitä seuraava pelko muokkaavat ihmisten asenteita muukalaisia ja maahanmuuttoa kohtaan.⁴⁵

Eurooppa varmasti selviää jo toteutuneesta maahanmuutosta,⁴⁶ ja monien pelot liittyvät pikemminkin tulevaan ja epävarmuuteen. Ihmisten pelkoja eivät lievennä EU-maiden keskinäinen riitely tai poliitikkojen varoitukset siitä, että tilanne ei ole kenenkään hallinnassa. Maahanmuutosta ei välity pitkän tähtäimen suunnitelmaa ja strategiaa, vaan ihmisille syntyy kuva ajalehtivasta veneestä.

Useat Afrikan ja Lähi-idän yhteiskunnat ovat epäonnistuneet ihmisten hyvinvoinnin ja turvallisuuden takaamisessa, ja lukuisien ihmisten usko elämän tyydyttäviin edellytyksiin omassa kotimaassaan on heikentynyt. Samalla väestönkasvu jatkuu nopeana. Tämänhetkisten ennusteiden mukaan Lähi-idän ja Afrikan väestö kaksinkertaistuu noin kolmeen miljardiin ihmiseen vuonna 2050 samalla, kun EU:n alueella asui edelleen noin 500 miljoonaa ihmistä.⁴⁷ On nähtävissä, että maahanmuuttopaine Eurooppaan tulee lisääntymään. Mikäli kehittyvän maailman, erityisesti Afrikan, elinolot, taloudellinen tilanne ja poliittinen vakaus eivät olennaisesti parane verrattuna Eurooppaan, miljoonien ihmisten kansainvaellus on realistinen skenaario. Tilanteen jatkuessa pitkään, peloille on yhä helpompi löytää perusteita. Paraskin pelastusvene lopulta uppoaa, jos liian moni pyrkii siihen.

Kun muukalaisvihaa, rasismia, väkivaltaa ja ristiriitoja pyritään ratkaisemaan, alkusyiden ymmärtäminen on ratkaisevaa. Pelkkien oireiden hoitaminen tuottaa harvoin tyydyttävää tulosta.⁴⁸ Ensisijaisen tärkeää on hälventää kansalaisten pelkoja. Olisi tärkeää tuoda esille, minkälainen pitkän täh-

täimen suunnitelma Suomella ja EU:lla on maahanmuuton suhteen, ja miten se toteutetaan. Ihmisten välittömään hätään on toki puututtava, mutta jos näköpiirissä on vuosikymmeniä jatkuva muuttoliike, olisi intellektuaalista laiskuutta olla pohtimatta sen uhkakuvia ja vaaroja. Euroopassa on useita esimerkkejä siitä, miten maahanmuuton optimistisin ennuste integraatiosta ja kulttuurien yhteiselosta on jäänyt kauas toivotusta.

Samalla on selvää, että viimeinenkin illuusio kulttuurisesti homogeenisesta Suomesta on ohi. Suomi ja Eurooppa tulevat olemaan kulttuurisesti heterogeenisempiä kuin ne ovat pitkään aikaan olleet. Eri kansanryhmien rakentava yhteiselo voi perustua vain kaikkien yhteiskunnassa asuvien tasa-arvoiselle ja oikeudenmukaiselle kohtelulle. Jo Vanhan testamentin kirjoittajat ymmärsivät, että israelilaisten parissa asuvilla muukalaisilla tulee olla samat oikeudet ja velvollisuudet kuin kantaväestöllä. Ilman sitä yhteisö tai yhteiskunta kaivaa maata itsensä alta. Vanha testamentti osoittaa, että myötätunto tai empatia muukalaisia kohtaan seuraa, kun ihmiset kokevat ja ymmärtävät, mitä on olla pakolainen ja muukalainen vieraassa maassa. Monet maastaan vasten tahoaan paenneet ovat menettäneet kaiken ja monesti edessä on tuntematon kohtalo maassa, jonka kieli ja kulttuuri ovat vieraita. Useat toisista kulttuureista Eurooppaan muuttaneet kokevat olonsa aina vieraaksi ja ikävöivät kotimaataan lopun ikänsä. Muukalaisten huono-osaisuus ei ole vain taloudellista, vaan sitä voi havaita kaikilla elämän osa-alueilla. Vaikka harva suomalainen joutuu henkilökohtaisesti kokemaan pakolaisuutta ja todellista muukalaisuutta, henkilökohtaiset kontaktit sotaa ja väkivaltaa paenneiden kanssa lisäävät ymmärrystä heidän tilannettaan kohtaan, ja sitä myötä myös empatiaa.⁴⁹

41 Ajan oloista riippuvaisena Vanha testamentti puhuu säännöllisesti kuolemanrangaistuksesta, mutta ajatus taustalla on yhteisön suojeleminen.

42 Kuten esimerkiksi van Houten (1991, 160) toteaa, deuteronomistisissa teksteissä ”muukalaisille ei annettu mitään mahdollisuutta tulla israelilaisiksi.” Tämä siitäkin huolimatta, että heidän katsottiin kuuluvan Israelin kansaan. Jotkut tekstit edellyttävät, että he pysyvät aina toisen luokan kansalaisina, ks. van Houten 1991, 161.

43 Duckitt (2010, 960) toteaa, että muukalaispelon taustalla

on kolme keskeisestä tekijää: ”First, there is *intergroup threat*, whereby members of a group who perceive outsiders or foreigners as posing a threat to their resources (*real threat*) or values or identity (*symbolic threat*) will dislike them. Second, there is *intergroup competition*, whereby outsiders or outgroups seen as competing either over real resources, such as territory, or over relative prestige and superiority will be disliked. And third, there is *intergroup inequality*, whereby outsiders or foreigners seen as lower in status, prestige, or power will tend to be devalued and derogated.”

44 Esses & Lawson (2010, 429–30) mainitsevat kolme keskeistä tekijää, jotka vaikuttavat valtaväestön suhtautumiseen maahanmuuttajia kohtaan: 1) heidän muodostamansa koettu turvallisuusuhka, 2) taloudellinen rasitus, joka maahanmuuttajista koetaan aiheutuvan, 3) koettu uhka valtaväestön arvoille ja kulttuurille.

45 Lähtökohtainen pelko muukalaisia kohtaan on ilmeistä monissa varhaisissa yhteisöissä. Esimerkiksi aivotutkimukseen viitaten Veijola (1998, 212–213) katsoo, että ksenofobia eli muukalaispelko on ollut eloonjäämisen kannalta tärkeää ihmisen varhaisessa kehitysvaiheessa. Veijola kuitenkin korostaa, että näiden aikaisemmin välttämättömien käyttäytymismallien päälle on tullut aivokerrostumia, ”jotka auttavat ihmistä hienojakoisempaan moraaliseen harkintaan.” Veijola viittaa muukalaispelkoon primitiivisen käyttäytymisen muotona.

46 Euroopan unionissa asuu yli 500 miljoonaa ihmistä, josta runsaat miljoona turvapaikanhakijaa vuonna 2015 edustaa kahta promillea. Euroopan historian aikaisemmat yhtäkkiset maahanmuutot (esim. ensimmäisen ja toisen maailmansodan yhteydessä) ovat olleet monta kertaa suurempia. Mikäli eurooppalaiset yhteiskunnat olisivat niin huteralla pohjalla, että kahden promillen maahanmuutto niitä todella uhkaa, ne kaatuisivat varmasti muistakin syistä.

47 Ks. YK:n vuonna 2015 arvioimat väestöennusteet: United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2015). *World Population Prospects: The 2015 Revision, Data Booklet*. ST/ESA/SER.A/377, ks. <http://esa.un.org/unpd/wpp/>.

48 Laajempi kysymys on, mitä mahdollisuuksia länsimailla on puuttua kehittyvän maailman ongelmiin, köyhyyteen, korruptioon, konflikteihin ja epäoikeudenmukaisuuteen. Usein ehdotetaan, että näihin tulee puuttua ensin, mutta ratkaisut ovat käytännössä usein hyvin monimutkaisia, epävarmoja ja erittäin hitaita toteuttaa. Irakin ja Syyrian tilanne osoittaa, kuinka vaikeaa länsimaiden on ratkoa muiden maiden ongelmia. Sekä puuttuminen että puuttumatta jättäminen näyttää aiheuttavan usein lisää ongelmia. Kysymyksen pohdinta ei kuitenkaan mahdu tähän artikkeliin.

49 Tutkimustulokset osoittavat, että sosiaalisten ryhmien väliset kontaktit voivat vähentää pelkoja ryhmien välillä. Ks. keskustelua ryhmien välisistä peloista (*intergroup anxiety*) Renfro & Stephan 2010, 467 sekä ns. ryhmien välisen kontaktin teoriasta (*intergroup contact theory*) Pettigrew 2010, 468–473. Toisaalta kaikki kontaktit eivät välttämättä vähennä pelkoja ja ennakkoluuloja, mutta kontakteista seuraavat negatiiviset seuraukset näyttäisivät olevan positiivisia seurauksia vähäisempiä, ks. Pettigrew 2010, 471–472.

Polarisaation ja vastakkainasettelun vaara maahanmuuttokeskustelussa on ilmeinen. Ehdottomat ratkaisut ovat helppoja ja yksinkertaistavia, kun taas todellisuus on yleensä monimutkainen. Keskustelua on vaivannut täysin vastakkaisten näkemysten äänekkyys, samalla kun tasapainottavat ja erityisesti analyttiset näkökulmat ovat loistaneet pois-saolollaan.⁵⁰ Osin on nähtävissä asetelmaa, jossa koulutetumpi väestö suhtautuu maahanmuuttoon myönteisemmin kuin vähemmän koulutettu.⁵¹ Rasismi, väkivalta ja laittomuudet tulee aina tuomita, eikä rasisen ääripään kanssa voi neuvotella. Samalla niitä synnyttävät pelot ja taustalla olevat syyt tulisi ymmärtää. Pelkojen vähättely ja kieltäminen eivät ratkaise mitään, vaan ne synnyttävät lisää ongelmia. Mikäli merkittävä osa väestöstä suhtautuu maahanmuuttajiin vihamielisesti, lähtökohdat integraatiolle ovat huonot.⁵² Pitkään jatkunut ongelmien ja niistä aiheutuvien pelkojen vähättely ja peittely voi lopulta purkautua padon lailla, joka palvelee vain rasisen ääripään intressejä.

Oikeudenmukaista ja kestävä yhteiskuntaa rakentavien intressissä on ongelmien puuttuminen ja avoin keskustelu kaikista maahanmuuton kysymyksistä. Se on myös turvaa tarvitsevien ja integraatiohaluisten maahanmuuttajien etu.⁵³ Järjestelmä on rakennettu hädänalaisia varten, eikä tarkoitus ole ollut mahdollistaa jopa vuosia kestävä maassaolo niille, jotka etsivät parempaa elintaso.⁵⁴ On keskusteltava avoimesti, miksi merkittävä osa hädänalaisista on nuoria miehiä, jotka ovat naapurimaan tai oman maan rauhallisen maakunnan sijaan päättäneet paeta toiselle puolelle maapalloa täysin erilaiseen kulttuuriin, jonka kieltä he eivät osaa. Väkivaltaisten tai rikollisten maahanmuuttajien suojelua on kyllä mahdollista perustella vetoamalla ihmisoikeuksiin ja kansainvälisiin sopimuksiin, mutta samalla on syytä kysyä, mikä on ihmisoikeuksien ja kansainvälisten sopimusten päämäärä.⁵⁵ Ilman tulkintaa lain ja sopimuksen kirjain on kuollut, minkä vuoksi niiden alkuperäinen tarkoitus tulisi pitää mielessä. Pelkästään lain tai sopimuksen kirjaimen perustuva toimintamalli voi lopulta kääntyä tarkoitustaan vastaan ja heikentää hädänalaisten mahdollisuuksia saada turvaa. On kysyttävä, onko sellainen järjestelmä kestävä, jossa ihmisoikeudet

ja kansainväliset sopimukset astuvat voimaan juuri sillä hetkellä, kun ihminen astuu EU:n tai jonkun muun länsimaan rajojen sisäpuolelle.

Myös Raamattuun vetoavien tulisi välttää dogmaattisia ratkaisuja. Kirjan taakse ei voi piiloutua, koska se ei tarjoa selkeää ja valmista mallia, jona mukaan maahanmuuttoon ja sen eri ilmiöihin tulisi suhtautua. Vanhan testamentin kirjoittajat olisivat varmasti riitautuneet keskenään maahanmuuttokysymyksen suhteen. Sen moniäänisyys kuitenkin kutsuu ymmärtämään erilaisia näkemyksiä ja niiden taustalla olevia syitä.

Juha Pakkala. dos.
juha.pakkala@helsinki.fi

- 50 Analyttisen keskustelun tulisi ottaa huomioon myös maahanmuuton mahdolliset negatiiviset seuraukset. Esimerkiksi Robert D. Putnam on tuonut esille tutkimustuloksia, joiden mukaan yhteiskunnan lisääntyvä heterogeenisuus heikentää—ainakin lyhyellä aikavälillä—eri ryhmien välistä ja ryhmien sisäistä luottamusta. Tämän negatiiviset vaikutukset yhteiskunnan koko toiminnan ja toimintatapojen kannalta ovat laajat. Ks. esim. Putnam 2007.
- 51 Koska merkittävä osa maahanmuuttajista lopulta sijoittuu työelämässä aloille, joissa vaaditaan vähän koulutusta, taustalla voi olla uhka kiristyvistä sosiaalisesta kilpailusta. Korkeasti koulutettu väestö ei pääosin kilpaille samoista työpaikoista tai parisuhteista kuin maahanmuuttajat, vaan maahanmuutto saattaa jopa vahvistaa heidän asemaansa. Tämä voi selittää huonosti koulutettujen negatiivisempaa asennoitumista maahanmuuttoa kohtaan.
- 52 Valtaväestön asenne maahanmuuttajia kohtaan on ratkaisevaa onnistuneen integraation kannalta; Esses & Lawson 2010, 429. Mikäli valtaväestöstä merkittävä osa suhtautuu maahanmuuttoon torjuvasti, integraatio joutuu helposti negatiiviseen kierteseen, jonka seuraukset voivat kestää sukupolvia. Tämän vuoksi muukalaisvihan taustalla olevien pelkojen syyt on yksi keskeisiä kysymyksiä maahanmuutossa.
- 53 Maahanmuuttajien keskuudessa on erilaisia akkulturaation malleja suhteessa isäntämaahan. Näitä ovat mm. assimilaatio, integraatio, separaatio ja marginalisoituminen. Esses & Lawson 2010, 428.
- 54 Myönteisten turvapaikkapäätösten suhteellisesti pieni määrä (25 % vuonna 2015) osoittaa, että turvaa hakevien joukossa on iso määrä ihmisiä, jotka Suomen viranomaisten mukaan eivät ole tarvinneet turvaa. Vuonna 2015 Suomessa tehdyistä 7466 päätöksestä 1879 oli myönteisiä. Ks. http://www.migri.fi/download/64994_Tp-paatokset_2015.pdf?c7f46602fd40d388
- 55 Kansalaisen oikeustaju ja auttamishalu on koetuksella, jos hän kokee, että turvapaikkaa hakenut pian saavuttuaan aiheuttaa turvattomuutta siellä, mistä hän etsii turvaa.

KIRJALLISUUS

Achenbach, Reinhard

- 2011 "gēr – nākhri – tōshav – zār: Legal and Sacral Distinctions on Foreigners in the Pentateuch" *The Foreigner and the Law: Perspectives from the Hebrew Bible and the Ancient Near East*. Ed. R. Achenbach et al. ZABRBeih 14. Wiesbaden: Harrasowitz, 29–52.

Achenbach, Reinhard & Albertz, Rainer & Wöhrle, Jakob (ed.)

- 2011 *The Foreigner and the Law: Perspectives from the Hebrew Bible and the Ancient Near East*. ZABRBeih 14. Wiesbaden: Harrasowitz.

Ashmore, Richard & Jussim, Lee & Wilder, David (ed.)

- 2001 *Social Identity, Intergroup Conflict and Conflict Reduction*. Rutgers Series on Self and Social Identity 3. Oxford: Oxford University Press.

Breakwell, Glynis M.

- 1986 *Coping with Threatened Identities*. London: Psychology Press, Taylor & Francis Group.

Bultmann, Christoph

- 1992 *Der Fremde im antiken Juda*. FRLANT 153. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht.

Duckitt, John

- 2010 "Xenophobia". *Encyclopedia of Group Processes & Intergroup Relations*. Ed. M. Hogg & J. Levine. New Delhi: SAGE Publications, 959–961.

Esses, Victoria & Lawson, Andrea

- 2010 "Immigration". *Encyclopedia of Group Processes & Intergroup Relations*. Ed. M. Hogg & J. Levine. New Delhi: SAGE Publications, 427–432.

Gesenius, Wilhelm

- 1987 *Hebräisches und aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament*. 18. Aufl. Berlin: Springer.

Jokiranta, Jutta

- 2014 "Conceptualizing Ger in the Dead Sea Scrolls". In *the Footsteps of Sherlock Holmes: Studies in the Biblical Text in Honour of Anneli Aejmelaesus*. Ed. K. De Troyer. Leuven: Peeters, 659–678.

Kellermann, Diether

- 1975 "גֵּר gēr". *Theological Dictionary of the Old Testament*. Ed. J. Botterweck & H. Ringgren & H.-J. Fabry. Grand Rapids, MI: Eerdmans, 439–449.

Martin-Achard, Robert

- 1997 "גֵּר gēr". *Theological Lexicon of the Old Testament*. Ed. E. Jenni & C. Westermann. Peabody, MA: Hendrickson, 307–310.

Meinhold, Johannes

- 1905 *Sabbat und Woche im Alten Testament*. FRLANT 5. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht.

Pakkala, Juha

- 2009 "The Date of the Earliest Edition of Deuteronomy". *Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft* 121:3, 388–401.

Pettigrew, Thomas Frazer

- 2010 "Intergroup Contact Theory". *Encyclopedia of Group Processes & Intergroup Relations*. Ed. M. Hogg & J. Levine. New Delhi: SAGE Publications, 468–473.

Putnam, Robert D.

- 2007 "E Pluribus Unum: Diversity and Community in the Twenty-First Century". *Scandinavian Political Studies* 30:2, 137–174.

Ramírez Kidd, José

- 1999 *Alterity and Identity in Israel*. BZAW 283. Berlin & New York: Walter de Gruyter.

Renfro, C. Lausanne & Stephan, Walter G.

- 2010 "Intergroup Anxiety". *Encyclopedia of Group Processes & Intergroup Relations*. Ed. M. Hogg & J. Levine. New Delhi: SAGE Publications, 465–468.

Rudolph, Hartmut

- 1993 "Flucht/Flüchtlichsfürsorge". *Theologische Realenzyklopädie* 11. Berlin: Walter de Gruyter, 224–240.

Schwienhorst-Schönberger, Ludger

- 1990 *Das Bundesbuch (Ex 20,22–23,33): Studien zu seiner Entstehung und Theologie*. BZAW 188. Berlin: Walter de Gruyter.

Van Houten, Christiana

- 1991 *The Alien in Israelite Law*. JSOTS 107. Sheffield: Sheffield University Press.

Veijola, Timo

- 1993 *Dekalogi*. 2. painos. Suomen Eksegeettisen Seuran Julkaisuja 49. Helsinki: Suomen Eksegeettinen Seura.
- 1998 "Rakasta muukalaista niin kuin itseäsi". *Teksti, tiede ja usko: Epäajanmukaisia eksegeettisiä tutkielmia ajankohtaisista aiheista*. Suomen Eksegeettisen Seuran Julkaisuja 69. Helsinki: Suomen Eksegeettinen Seura, 212–220.

Wright, David P.

- 2009 *Inventing God's Law: How the Covenant Code of the Bible Used and Revised the Laws of Hammurabi*. New York: Oxford University Press.

Zehnder, Markus

- 2009 *Fremder (Altes Testament)*. WiBiLex Bibellexikon.

Deutsche Bibelgesellschaft (<https://www.bibelwissenschaft.de/stichwort/18557/>).

- 2005 *Umgang mit Fremden in Israel und Assyrien: Ein Beitrag zur Anthropologie des "Fremden" im Licht antiker Quellen*. BWANT 168. Stuttgart: Kohlhammer.

SÄHKÖISET LÄHTEET:

http://www.migri.fi/download/64994_Tp-paatokset_2015.pdf?c7f46602fd40d388

<http://yle.fi/aihe/artikkeli/2015/10/31/vanha-testamentti-yhta-pakolaiskuvausta>;

<http://eerojunkkaala.net/2015/10/12/pakolaiskysymys-raamatun-valossa>;

http://yle.fi/uutiset/professori_raamattu_kehottaa_pitamaan_muukalaisista_hyvaa_huolta/8291417

http://www.ekumenia.fi/data/liitteet/2008-03-12_laato_muukalainen-vt.pdf

United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2015). *World Population Prospects: The 2015 Revision, Data Booklet*. ST/ESA/SER.A/377 (<http://esa.un.org/unpd/wpp/>)